

אור באפלה: כיצד ניתן להדק את יחסי ישראל-מצרים בתחום האנרגיה?

אופיר וינטר

המכון למחקרי ביטחון לאומי – אוניברסיטת תל אביב

משבר האנרגיה שפקד את מצרים בקיץ 2024, והתבטא בהפסקות חשמל תכופות, הדגיש את חשיבותה של ישראל כספקית גז טבעי למשק המצרי. שיתוף הפעולה האנרגטי בין המדינות, המהווה כ־86 אחוזים מסך הסחר ביניהן, נמשך לרוב כסדרו מאז פרוץ המלחמה ב־7 באוקטובר 2023, חרף אימוי איראן ושלוחיה על מתקני הגז הישראליים. לנוכח השפל שאליו נקלעו יחסי המדינות על רקע המלחמה, תחום האנרגיה יכול לשמש מנוף מרכזי להידוק ולשיקום קשריהן, וזאת באמצעות ארבעה צעדים: הרחבת יצוא הגז הישראלי למצרים; פיתוח שדה הגז 'גזה מרין' כחלק מהמהלכים לשיקום עזה, תחת הנהגה פלסטינית חלופית לחמאס; חיזוק 'פורום הגז של מזרח הים התיכון' (EMGF) כמסגרת בעלת השפעה על עיצוב המציאות המדינית, הביטחונית והאנרגטית באזור; הרחבת שיתוף הפעולה בין ישראל ומצרים לתחום האנרגיות המתחדשות.

מילות מפתח: מצרים, ישראל, אנרגיה, גז, חרבות ברזל, שלום, נורמליזציה, EMGF

מבוא

ראש ממשלת מצרים מוצטפא מדבולי פנה ביוני האחרון לבני העם המצרי **בהתנצלות** יוצאת דופן. הוא ביקש את סליחתם על הפסקות החשמל הנרחבות שפקדו את המדינה במשך כמה שעות מדי יום, ועוררו **זעם ציבורי** רב על המשטר בקהיר זה הקיץ השני ברציפות. הוא הבטיח כי ממשלתו גיבשה תוכנית להתגברות על המשבר עד סוף 2024.

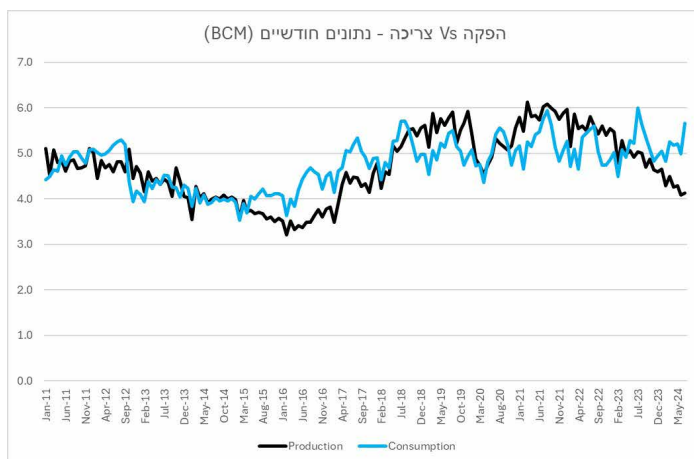
ראש ממשלת מצרים מוצטפא מדבולי פנה ביוני האחרון לבני העם המצרי בהתנצלות יוצאת דופן. הוא ביקש את סליחתם על הפסקות החשמל הנרחבות שפקדו את המדינה במשך כמה שעות מדי יום.

הגז הזרות, **שהוביל** לצמצום השקעותיהן בפיתוח שדות הגז במצרים ולפגיעה בהפקת הגז המקומית; שלישית, היקפי **גניבה** גדולים מרשת החשמל המצרית, שמגיעים בחלק מהמקומות ל־45 אחוזים; רביעית, עליית צריכת החשמל במצרים, **שהוכפלה** בשני העשורים האחרונים בשל ריבוי האוכלוסין ומגיעה לשיאה בחודשי הקיץ, אז נוסקת הטמפרטורה במדינה בחלק מן הימים ל־47 מעלות; וחמישית, **ירידה** עונתית קלה אך צפויה של כשמונה אחוזים ביצוא הגז הישראלי למצרים, עקב העלייה בצריכה בשוק המקומי בישראל בתקופת הקיץ. עומק משבר האנרגיה במצרים משתקף במספר מדדים. שר הנפט המצרי, כרים בדוי, **ציין** באוקטובר 2024 כי היקף הפקת הגז במצרים ירד ב־25 אחוזים בשנתיים האחרונות. במחצית הראשונה של 2024 פחתה הפקת הגז המקומי במצרים בכ־15 אחוזים לעומת 2023, כאשר הרבעון השני של 2024 היה **הגרוע ביותר** מבחינת הפקת הגז במדינה מאז 2017. במקביל זינקה צריכת החשמל ב־2024 ב־12 אחוזים לעומת 2022. המצב הגיע לידי כך שמצרים איבדה את עצמאותה האנרגטית לראשונה מאז 2018, ונאלצה לייבא דלקים בעלות של כמיליארד דולר בחודש כדי לענות על צורכי רשת החשמל.

המחסור באנרגיה שממנו סובלת מצרים **נובע** מכמה גורמים: ראשית, הירידה בתפוקת שדות הגז המקומיים. לדוגמה, תפוקת שדה הגז זוהר **ירדה** בשנת 2024 ביותר מ־40 אחוזים בהשוואה לשיא התפוקה שנרשם ב־2021. כיום הגז הוא מקור ל־51 אחוזים מהאנרגיה המיוצרת במצרים ומשמש ל־76.8 אחוזים מייצור החשמל; שנית, החוב המצרי התופח לחברות

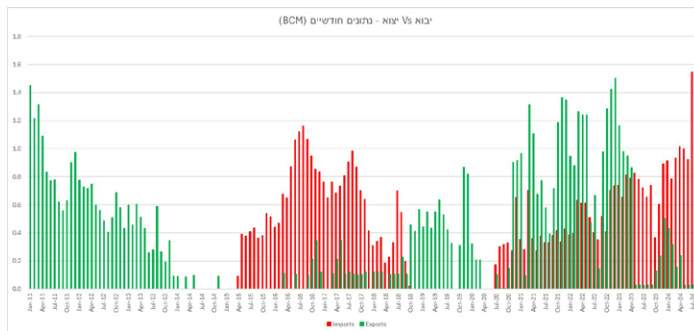
המצב הגיע לידי כך שמצרים איבדה את עצמאותה האנרגטית לראשונה מאז 2018, ונאלצה לייבא דלקים בעלות של כמיליארד דולר בחודש כדי לענות על צורכי רשת החשמל.

תרשים 1: צריכת גז חודשית מול הפקת גז חודשית במצרים, 2011–2024

מקור: Joint Organizations Data Initiative (JODI)

תרשים 2: יבוא גז חודשי מול יצוא גז חודשי במצרים, 2011–2024

מקור: Joint Organizations Data Initiative (JODI)

לפי דוח הביטחון האנרגטי של איגוד הגז הטבעי מספטמבר 2024, בשנת 2023 ייצאה ישראל 8.7 מיליארד מטרים מעוקבים (BCM) של גז למצרים, כשישית מהגז הנצרך במצרים.

יתרה מזאת, מצרים הפכה מיצואנית גז נוזלי ליבואנית של גז זה. ב־2022 ייצרה מצרים גז טבעי נוזלי (LNG) ליצוא בסכום של 8.4 מיליארד דולר, ב־2023 הסתכם השווי הכלכלי של יצוא הגז בכ־2.7 מיליארד בלבד (חלק מההפרש מקורו במחיר הגז, ולא ביתרות הזמינות ליצוא), ובמאי 2024 נאלצה מצרים להשעות את יצוא הגז הטבעי הנוזלי כדי לענות על צורכי השוק המקומי. נכון לספטמבר מצרים אף חתמה על חוזים ליבוא 32 משלוחי גז נוזלי לשימוש פנימי. לדאבונה של קהיר, אובדן יצוא הגז הנוזלי כמקור למטבע זר התרחש במקביל לפגיעה של יותר מ־60 אחוזים בתעבורה בתעלת סואץ ולאובדן הכנסות כולל של יותר משישה מיליארד דולר, בשל המתקפות החות'יות בים האדום.

קשרי הגז בין ישראל למצרים בצל המלחמה

המחסור בגז מציב בפני קהיר אתגרים אנרגטיים וכלכליים כבדים, אך טמונה בו גם הזדמנות להידוק יחסי מצרים–ישראל. האחרונה נעשתה בשנים האחרונות ספקית גז חשובה למשק המצרי. לפי דוח הביטחון האנרגטי של איגוד הגז הטבעי מספטמבר 2024, בשנת 2023 ייצאה ישראל 8.7 מיליארד מטרים מעוקבים (BCM) של גז למצרים, כשישית מהגז הנצרך במצרים – עלייה נאה מ־6.3 BCM ב־2022. למעשה הגז מהווה כיום כ־86 אחוזים מסך הסחר בין ישראל למצרים. היקף יצוא הגז למצרים הגיע בשנה שעברה לכשבעה מיליארד ש"ח, והוא צפוי לגדול עם פיתוח תשתיות ההולכה בשנים הבאות.

רושם רב מעוררת היציבות היחסית של סחר הגז הטבעי בין המדינות בזמן המלחמה, חרף מתיחויות סביב מכלול סוגיות כגון ציר פילדלפי, מעבר רפיח והתפקיד העתידי המיועד לרשות הפלסטינית ברצועת עזה. הפגיעה העיקרית נרשמה בחמשת השבועות הראשונים של המלחמה, שבמהלכם צומצמה אספקת הגז למצרים ביותר מ־50 אחוזים. שאיבת הגז משדה תמר, שממוקם כ־20 ק"מ מחופי עזה, נעצרה אז כדי להגן על האסדה ועובדיה מפגיעת טילים, ופעילות צינור EMG מאשקלון לאל-עריש הושעתה מחשש לחבלה. מנגד, הגז הישראלי המגיע למצרים דרך ירדן המשיך לזרום כסדרו מראשית המלחמה.

על רקע חילופי המהלומות העצים בין ישראל ללבנון וליראן, גבר החשש במצרים מפגיעה נוספת בזרימת הגז הטבעי מישראל. ראש הממשלה המצרי הזהיר באוקטובר 2024 שמלחמה אזורית עלולה לשבש את אספקת האנרגיה הסדירה למצרים ולהכניסה למצב חירום, שאותו כינה "כלכלת מלחמה". סבירותו של

1. קידום מיזמים להגדלת היקף יצוא הגז הישראלי למצרים. בעוד שקו הגז המתוכנן בין רמת חובב לניצנה – שאושר באוגוסט 2024 – הוא צעד חשוב בכיוון המוצע, נדרש מתן עדיפות לאומית להאצת פיתוח תשתיות נוספות להובלת גז. לפי איגוד הגז (המייצג את החברות המפעילות את שדות הגז לווייתן ותמר), עלות העיכוב בהקמת קווי הגז אשלים-ניצנה ואשדוד-אשקלון למשך הישראלי נאמדת בכ-2.35 מיליארד ש"ח בשנה. חשיבותם של מיזמים אלה מתחדדת נוכח המחסור בגז והעלייה בצריכת החשמל במצרים, וההזדמנות שהם יוצרים להעמקת יחסי המדינות.

2. שקילת תמיכה ישראלית בשאיפת מצרים לפתח את שדה הגז 'גזה מרין' בסיום המלחמה, ובתנאי שהצעד יתרום לביסוס שלטון פלסטיני חלופי לחמאס ברצועת עזה ולשיקומה. בפרברואר 2021 חתמו מצרים והרשות הפלסטינית על מזכר הבנות לשיתוף פעולה בפיתוח המאגר ובהולכת גז לרצועת עזה ולמצרים לשם הנזלה וצריכה פנימית. כמות הגז המשוערת בשדה עומדת על 30 BCM, וניתן יהיה להפיק ממנו כשני BCM בשנה, שיימכרו ברובם למצרים ויקנו לפלסטינים רווח כולל של כ-2.7 מיליארד דולר. ביולי 2023 הסכימה ישראל לאפשר את קידום הפרויקט בכפוף לשמירת האינטרסים הביטחוניים והמדיניים שלה, אך הוא הושעה עקב המלחמה. חידוש התמיכה בפרויקט יקל את המחסור במשק הגז המצרי, יסייע בייצוב המצב ברצועת עזה ויפריך קונספירציות הרווחות בתקשורת הערבית ולעיתים אף במערב, שלפיהן ישראל זוממת להשתלט על משאבי הגז הפלסטיניים.

3. הפיכת 'פורום הגז של מזרח הים התיכון' למסגרת אזורית משמעותית יותר ומינופו כערוץ שיח סביב אתגרים מדיניים, ביטחוניים ואנרגטיים בעיתות משבר. הפורום, שכבר כולל שמונה מדינות חברות (ישראל, מצרים, צרפת, יוון, קפריסין, איטליה, ירדן והרשות הפלסטינית) ושלושה משקיפים (האיחוד האירופי, ארצות הברית והבנק העולמי), מהווה פלטפורמה ייחודית לקידום שיתוף פעולה בתחום הגז. המלחמה הבהירה כי שמירת הביטחון האנרגטי האזורי מחייבת את חברות הפורום – לצד המשך הדיאלוג בתחום הגז – לפעול יחדיו גם במישור המדיני והביטחוני למען הפגת מתיחויות ויישוב סכסוכים באזור, כינון סדר אזורי יציב והגנה על תשתיות אסטרטגיות מפני איומי צבא וטרור. נוסף על כך, צורכי האנרגיה האזוריים והעולמיים מדגישים את האינטרס בהרחבת פעילות הפורום לתחום

תרחיש זה גברה נוכח האיום המפורש של איראן לתקוף את מתקני האנרגיה הישראליים, בתגובה לפגיעה ישראלית אפשרית בתעשיית הנפט האיראנית. בפועל, השפעות ההסלמה האזורית על שוק האנרגיה נותרו לעת עתה מוגבלות. מתקפת הטילים האיראנית ב-1 באוקטובר אומנם הובילה להפסקה נקודתית וקצרה של ההפקה משדות הגז תמר ולווייתן אך זו חודשה עד מהרה, והפעולות להגדלת היקף יצוא הגז מישראל למצרים נמשכות כסדרן. בה בעת, חוסר הוודאות השורר סביב המלחמה ומועד סיומה נותן את אותותיו בשותפות הגז הזרות ומביא לעיכובים בתוכניות הפיתוח האזוריות. חברת 'שברון' הודיעה באוקטובר על עיכוב של חצי שנה לפחות בהנחת צינור תתימי נוסף, שנועד להעביר גז משדה לווייתן לאסדת ההפקה. אחמד ביומי, חוקר כלכלה ואנרגיה במרכז המצרי למחקרים אסטרטגיים (ECSS), הזהיר כי בשל המצב חברות בינלאומיות משעות פרויקטים קיימים ונרתעות מהשקעות חדשות במזרח הים התיכון.

מסקנות וכיווני פעולה מומלצים

מצרים וישראל הצליחו לאורך מרבית חודשי המלחמה לשמר את הגז כערוץ שיתוף פעולה יציב ומתמשך, שנותר חסין מאיומים ביטחוניים ומלחצים מדיניים, מתוך הבנת היותו נכס אסטרטגי לשני הצדדים. ניתן הגז מההתרחשויות הצבאיות ומהמחלוקות המדיניות העניק אספקת אנרגיה סדירה למצרים, סייע ליציבותה הפוליטית ולרווחתה הכלכלית וסיפק שוק לגז הישראלי והכנסות למשק. האינטרס המשותף בתחום האנרגיה גבר עד כה על הפערים שהתגלעו בין שתי המדינות לאורך המלחמה, שיכך במקצת את המתחים ביניהן ואף העניק להן ערוץ דיאלוג קונסטרוקטיבי בתקופה של שפל ביחסיהן הכוללים.

בד בבד, המלחמה עוררה סימני שאלה סביב עתידו של מזרח הים התיכון כמרכז (hub) אנרגטי, כיעד להשקעות הון בינלאומיות וכמקור גז יציב, מהימן ותחרותי בעיני האיחוד האירופי, ארצות הברית וחברות האנרגיה הבינלאומיות, בצל האתגרים הגיאופוליטיים הרבים שעומדים מול האזור. המלחמה גם גרמה להצנעת קשרי הגז בין המדינות, בניגוד לפומביות היחסית שהייתה נהוגה בשנים הקודמות.

אף שתמונת יחסי ישראל-מצרים בתחום האנרגיה מעודדת בהשוואה להיבטים אחרים בקשריהן, הפוטנציאל הגלום בהם עודנו רחוק ממיצוי. לשם חיזוק והרחבת המגמות החיוביות מומלץ לשתי המדינות לפעול במידת האפשר תוך כדי המלחמה, ובוודאי שביום שאחריה, בכיוונים הבאים:

לסיכום, חרף האתגרים הגיאופוליטיים הגוברים מאז 7 באוקטובר 2023, הגז הטבעי ממשיך לשמש עוגן יציב ביחסים בין ישראל למצרים. הרחבת המיזמים המשותפים בתחום האנרגיה עשויה להוות מנוף לחיזוק הקשרים בין שתי המדינות ולהשבתן לנתיב של שיתוף פעולה, אינטגרציה ושגשוג אזורי. בה בעת, לצד פעולות אלו חיוני לחתור לגיבוש הסדרים מדיניים וביטחוניים יציבים בזירה הפלסטינית ובזירה הלבנונית, שייצרו את האקלים התומך הדרוש למימוש האינטרסים האנרגטיים והכלכליים של שני הצדדים.

המחבר מודה לאיגוד הגז הטבעי בישראל ולאמירה אורון, שגרירת ישראל במצרים לשעבר, על הסיוע במחקר.

ד"ר אופיר וינטר הוא חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי ומרצה בחוג ללימודי הערבית והאסלאם באוניברסיטת תל אביב. מחקריו מתמקדים במצרים ובירדן וביחסיהן עם ישראל. הוא מחבר הספר **בשם אללה: הפולמוס האסלאמי סביב השלום עם ישראל** (המכון למחקרי ביטחון לאומי, 2024). ofirw@inss.org.il

האנרגיות המתחדשות על מנת לשמר את מעמדו הבינלאומי, להגביר את הרלוונטיות שלו לטווח הארוך ולמצות את מלוא הפוטנציאל הגלום בקשרים בין חברותיו. בעתיד ניתן יהיה לשקול קבלת חברות נוספות לפורום, דוגמת טורקיה, לבנון ולוב, ככל שהנסיבות המדיניות יאפשרו זאת.

4. פיתוח תוכניות ישראליות-מצריות משותפות לגיוון מקורות האנרגיה, בדגש על אנרגיות מתחדשות. שיתוף הפעולה בתחום זה, ובפרט באנרגיה סולארית, יביא להפחתת התלות ההדדית בגז טבעי ויגביר את הביטחון האנרגטי של שתי המדינות. תוכניות אלו ייצאו נשכרות מהתבססות על שילוב היתרונות היחסיים של שתי המדינות, דוגמת ידע וטכנולוגיה הזמינים בישראל, ונתונים גיאוגרפיים ותנאי אקלים מיטביים הקיימים במצרים. פרויקטים משותפים בכיוון המוצע עשויים למשוך השקעות הון בינלאומיות ולחזק את מעמדן של מצרים וישראל בשוק האנרגיה העולמי, בכפוף לשיפור המצב הביטחוני ולצמצום הסיכונים באזור.